

RENATA DŹWIGOŁ

UNIwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków

renata.dzwigol@up.krakow.pl

DIABELSKI CZYLI JAKI?

KILKA SŁÓW O MOTYWACJI NAZW. UWAGI WSTĘPNE

Słowa klucze: diabeł, frazeologia, zestawienia frazeologiczne, nazwy

Keywords: devil, phraseology, phraseological summaries, names

Wyrażenia frazeologiczne mające status nazw (pospolitych), jednostki dwuelementowe, w których jeden z komponentów ma znaczenie ‘diabeł’ lub ‘diabelski’, nazywają różne elementy świata – mieszczące się w obrębie natury oraz kultury. Jednostki te były już przedmiotem opisu w dwóch artykułach¹: *O „diabelskich” nazwach i nazwaniach* (Dźwigoł 2014) oraz *Nazwy z zakresu kultury materialnej motywowane pojęciami z zakresu kultury duchowej* (Dźwigoł 2016). W pierwszym zaprezentowane zostały poszczególne obiekty opatrzone „diabelskimi” nazwami. W drugim omówiono nazwy z obszaru kultury materialnej motywowane trzema pojęciami z zakresu kultury duchowej, z których pierwsze to DIABEŁ (dwa pozostałe to ANIOŁ i BÓG). W niniejszym opracowaniu chciałabym przedstawić motywację semantyczną „diabelskich” nazw w jak najbardziej syntetyzujący sposób – tak aby ukazać pewne tendencje nazewnicze, które da się zaobserwować w tej grupie frazeologizmów. Nie będę zatem skupiać się jedynie – jak to miało miejsce w drugim z przywołanych artykułów – na wszechstronnym omawianiu motywacji poszczególnych nazw.

Analizowane jednostki włączane są do szeroko ujmowanego zasobu frazeologicznego polszczyzny. Według klasyfikacji frazeologizmów autorstwa Andrzeja M. Lewickiego byłyby: po pierwsze, wyrażeniami rzeczownikowymi, tj. frazeologizmami pełniącymi w zdaniu funkcję rzeczownika (podział frazeologizmów morfologiczno-syntaktyczny – ze względu na funkcję pełnioną w zdaniu), po drugie, zestawieniami frazeologicznymi, jednostkami podobnymi do terminów,

¹ W obu artykułach zostały omówione nie tylko nazwy dwuelementowe, ale także jednoelementowe oraz więcej niż dwuelementowe nazwania.

a stanowiącymi (wraz z innymi typami jednostek) pogranicze frazeologii (podział semantyczny frazeologizmów – ze względu na funkcjonowanie znaczenia).

Jednostki te należałoby zaliczyć do nazw nieoficjalnych, zwyczajowych, tradycyjnych, ludowych, które to nazwy (nie w pełni synonimicznie) określane bywają również jako: gwarowe, regionalne, obiegowe, potoczne². Tego typu nazwy w XIX i XX w. były przedmiotem zainteresowania folklorystów i etnografów, którzy uwzględniali je w zbieranych, a następnie publikowanych materiałach, prezentujących kulturę ludową poszczególnych okolic czy regionów. Były przedstawiane w formie słowników, np.: *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, zawierający ludowe oraz naukowe nazwy i synonimy polskie* [...] Erazma Majewskiego (1894), *Słownik zielarski (nazwy naukowe i ludowe)* Kazimierza Gierynga (1938). Współcześnie gromadzą je – na tworzonych w tym celu stronach internetowych – hobbyści, np.: miłośnicy zbierania grzybów (i propagowania wiedzy na ten temat)³, pasjonaci nie tylko przyrody (często z racji wykonywanego zawodu), ale i tradycji, zauroczeni ludowymi nazwami i chcący ocalić je od zapomnienia⁴, zwolennicy ziołolecznictwa, leśnicy. Nieznany z imienia i nazwiska autor tekstu zatytułowanego *Nazewnictwo grzybów – naukowe, oficjalne i potoczne*, zamieszczonego na portalu Grzyby.pl, słusznie zauważa, że nazwy zwyczajowe są naszym dziedzictwem kulturowym. Można dodać, że przejawem tradycji i kultury ludowej, bowiem znajomość grzybów wśród ludności wiejskiej oparta jest na tradycji

² W języku potocznym funkcjonują najczęściej nazwy jednowyrazowe, na co zwróciła uwagę Barbara Bartnicka-Dąbkowska (1964), por. też: (Kopczyński, Ławrynowicz 2000: 141).

³ Zob. np.: *Nazewnictwo grzybów – naukowe, oficjalne i potoczne oraz Współczesne potoczne (ludowe) nazwy grzybów*, portal Grzyby.pl, <https://grzyby.pl/nazwy-grzybow.htm>, <https://grzyby.pl/sownik-wspolczesnie-uzywane-potoczne-ludowe-nazwy-grzybow.htm> (dostęp: 25 VI 2019). Autorzy portalu zauważają, że nazwy zwyczajowe, zwane także ludowymi, są najmniej precyzyjne, ale też i najczęściej używane. Jako przykład podają m.in. zwyczajową (potoczną) nazwę *szatan*, która może oznaczać: dla jednych goryczaka żółciowego (*Tylopilus felleus*), dla innych borowika szatańskiego (*Boletus satanas*), a dla jeszcze innych każdego „podejrzanie wyglądającego” borowika o czerwonym trzonie lub porach lub o siniejącym miąższu (<https://grzyby.pl/nazwy-grzybow.htm>, dostęp: 25 VI 2019). Zob. też: fora internetowe: *Zwyczajowe i regionalne nazwy grzybów*, Forum NaGrzyby.pl. Największe i najstarsze forum grzybiarzy, <https://forum.nagrzyby.pl/viewtopic.php?t=6755&start=375> (dostęp: 25 VI 2019); *Miejscowe (potoczne, ludowe, zwyczajowe) nazwy grzybów*, Bio-forum.pl, <https://www.bio-forum.pl/messages/2/260.html> (dostęp: 25 VI 2019).

⁴ Zob. *Słownik polsko-potoczno-ludowy niektórych roślin i chwastów* przygotowany przez Michała Gawłowskiego, zamieszczony na portalu Wielkopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego (http://old.wodr.poznan.pl/index.php?option=com_k2&view=item&id=4224:s%C5%82ownik-polsko-%E2%80%93-potoczno-ludowy-niekt%C3%B3rych-ro%C5%9Blin-i-chwast%C3%B3w&Itemid=174, dostęp: 25 VI 2019), zawierający: 1. nazwę polską, 2. nazwę potoczną, ludową, 3. nazwę łacińską danej rośliny. Autor podaje, że nazwy pozyskał z *Atlasu chwastów dla praktyków* opublikowanego przez Tomasza Czubińskiego i Adama Paradowskiego (2016).

właśnie, na wiedzy pozyskanej od rodziców i dziadków. Znane są te gatunki, które występują na danym terenie. Do jadalnych lub niejadalnych (a nawet – zbieranych i niezbiieranych) zaliczane są w odniesieniu do lokalnej, najczęściej rodzinnej tradycji (a nie np. na podstawie wiedzy pozyskanej ze specjalistycznych opracowań mykologicznych, np. atlasów grzybów). Sławista Przemysław Jóźwikiewicz zwraca zaś uwagę, iż „Grzyby jako składowa świata przyrody [...] wraz z wieloma innymi elementami wpisują się [...] w pojęcie językowego obrazu świata, a antropocentryczny aspekt ich nazewnictwa jest jednym z ważniejszych, przede wszystkim w odniesieniu do regionalnych czy zwyczajowych nazw grzybów” (Jóźwikiewicz 2016: 202). Kazimierz Kopczyński oraz Maria Ławrynówicz przypominają, że ludowe nazwy grzybów powstają wskutek obserwacji cech charakterystycznych (istotnych poznawczo) poszczególnych gatunków, równocześnie wyrażają osobisty i emocjonalny stosunek do grzybów (Kopczyński, Ławrynówicz 2000: 141). Wszystkie powyższe uwagi można odnieść do całej grupy nieoficjalnych, tradycyjnych, ludowych nazw.

Nazwy te stały się obiektem badań, prowadzonych zresztą nie tylko przez językoznawców. Pozostając w obszarze nazewnictwa grzybów, wymienić można: *Polskie ludowe nazwy grzybów* Barbary Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964), *Ludowe nazwy grzybów w Polsce* Ewy Referowskiej-Chodak⁵ (2015), *Polskie regionalne nazwy grzybów* Kazimierza Kopczyńskiego⁶ i Marii Ławrynówicz⁷ (2000), jak również prace Jerzego Kuźmiuka (1989, 1991, 1993, 1995)⁸ traktujące o potocznych, regionalnych, a także gwarowych nazwach grzybów na Białostocczyźnie. Przegląd prac dotyczących nazw roślin przedstawia w swojej monografii *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim* Jadwiga Waniakowa (2012).

W tym miejscu należałoby wyraźnie podkreślić, że nie wszystkie ludowe czy gwarowe nazwy mają gwarowe pochodzenie – są autentycznie gwarowe, tj. powstałe na gruncie gwar. Uwypukla to zagadnienie Waniakowa:

[...] znaczna część gwarowego słownictwa botanicznego jest kontynuacją nazw staropolskich, wiele z nazw to różnego rodzaju zapożyczenia z języków ościennych [...], część pochodzi z polszczyzny ogólnej [...], a zatem nie zawsze „użytkownik gwary” tworzy nazwy roślin i w nich odbija swoje opinie o świecie (Waniakowa 2012: 13).

⁵ Autorka jest pracownikiem Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, z wykształcenia nie jest językoznawcą.

⁶ Autor jest psychologiem, członkiem Polskiego Towarzystwa Mykologicznego, http://www.ptmyk.pl/?page_id=269; <http://www.grupaherbaria.pl/eksperci-t27/kazimierz-kopczynski-t36> (dostęp: 25 VI 2019).

⁷ Autorka jest mykologiem zatrudnionym w Uniwersytecie Łódzkim.

⁸ Autor prezentuje materiały będące uzupełnieniem opracowania Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) oraz *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny* (t. I: 1980/2014).

Omawiana w referacie tendencja nazewnicza (tworzenie „diabelskich” nazw) jest spotykana nie tylko w polskich dialektach. Mogę zaryzykować stwierdzenie, że ma uniwersalny charakter – z zastrzeżeniem, że zagadnienie to nie zostało przeze mnie gruntownie zbadane. Tak ukształtowane nominacje formułowane były po łacinie – jako łacińskie nazwy gatunkowe, a następnie kalkowane do polszczyzny, np.: bot. *morsus diaboli* ‘czarcikęs łakowy’⁹ → *czartowe gryzienie* (Spółnik 1990: 14, 107), *djǎbli přěgrizk* (SGK I: 215); anat. *morsus diaboli* ‘strzępy zębate jajowodu’ → *diabla sztuczka* (SW I: 456); bot. *Boletus satanas* ‘borowik szatański’ → *szatański grzyb*, *diabelski/ diabli grzyb* (Bartnicka-Dąbkowska 1964: 47¹⁰). Występują także w języku angielskim (oraz w innych językach europejskich), z którego przenoszone są do polszczyzny, np.: bot. *Devil’s claw* ‘hakorośl rozesłana’ (*Harpagophytum procumbens*)¹¹ → *diabelski/ czarci pazur*, *diabelski szpon*¹²; bot. *Devil’s fingers* ‘okratek australijski’ (*Clathrus archeri*) → *diabelskie palce*¹³, *palce diabła*¹⁴; zool. *Tasmanian Devil* (*Sarcophilus harrisii*) → *diabeł tasmański*; *Devilstick* ‘trzy kijki służące do wykonywania żonglerskich pokazów’ → *diabelskie kijki*; *Devil’s Food Cupcakes* ‘czekoladowe muffiny’ → *diabelskie babeczki*¹⁵).

Do prezentowanego w tej pracy materiału włączyłam nie tylko nazwy gwarowe (jako gwarowy potraktowałam materiał kaszubski pochodzący ze *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty – SGK¹⁶), ale i obieguowe nazwy poświadczone w polszczyźnie niedialektalnej, bowiem unaoczniają one te same tendencje nazewniczne (mechanizmy nominacyjne), co nazwy ludowe, gwarowe. Niejednokrotnie trudno jednoznacznie wskazać motywację semantyczną danej nazwy. O jej utworzeniu – czy użyciu – mógł zdecydować nie jeden charakterystyczny dla obiektu nazywanego aspekt, a kilka innych jego aspektów – być może równie charakterystycznych w świadomości twórcy czy użytkownika nazwy. Dla niektórych poszczególnych nazw można podać kilka różnych motywacji semantycznych i często trudno przesądzić, którą z nich należałoby traktować jako prymarną, a które jako wtórne (wobec niej). To sprawiało trudności podczas analizowania materiału. Starałam się je przezwyciężyć, wskazując motywację naj-

⁹ Czarcikęs łakowy był nazywany *radix morsus diaboli* ‘korzeń nadgryziony przez diabła’.

¹⁰ *Szatański grzyb*, *czortowy grzyb* to nazwy borowika ponurego.

¹¹ Por. niem. *Teufelskralle*.

¹² <http://www.luskiwnik.pl/autoimmunologia/new-page-8.htm> (dostęp: 25 VI 2019).

¹³ Diabelskie palce – grzyb, do którego lepiej się nie zbliżać, tekst na portalu Interia.pl, <https://menway.interia.pl/styl-zycia/ciekawostki/news-diabelskie-palce-grzyb-do-ktorego-lepiej-sie-nie-zblizac,nId,2288472> (dostęp: 25 VI 2019).

¹⁴ Maciej Wernio, „*Palce diabła*” to grzyb, którego możesz, ale nie chcesz spotkać w polskich lasach, tekst na portalu Noizz.pl, datowany 24 IX 2019, <https://noizz.pl/nauka-i-technologia/okratek-australijski-grzyb-wygladajacy-jak-osmiornica/rrxf9ck> (dostęp: 25 VI 2019).

¹⁵ <https://wypiekibeaty.com.pl/devils-food-cupcakes-diabelskie-babeczki/> (dostęp: 25 VI 2019).

¹⁶ Obecnie (od 2005 r.) kaszubszczyzna ma status języka regionalnego.

bardziej prawdopodobną w przypadku danej nazwy (moim zdaniem). Podawałam również inne możliwe motywacje – decydujące o tym, że nazwę można potraktować jako wielomotywacyjną.

Motywacja „diabelskich” nazw – ze względu na przebieg procesu nominacyjnego (co decydowało o nadaniu danemu obiektowi „diabelskiej” nazwy?)

Można wskazać trzy tendencje nazewnicze, które ukazują, czym „diabelskie” nazwy mogły być motywowane:

1. Obiekt nazywany, a najczęściej pewne jego cechy wywołują skojarzenia z diabłem, co zostaje w nazwie obiektu uwidocznione.
2. Związek obiektu z diabłem w wierzeniach lub magii, lub obrzędach ludowych zostaje oddany w jego nazwie.
3. Charakterystyka, kategoryzacja, wartościowanie obiektu dokonywane przez człowieka skutkują użyciem „diabelskiej” nazwy.

Ze względu na ograniczone rozmiary pracy omówię jedynie pierwszą z tych tendencji nazewniczych, w tym celu przedstawię te „diabelskie” nazwy, które ją obrazują. Dwie pozostałe tendencje nazewnicze zostaną ukazane (i zilustrowane odpowiednimi nazwami) w osobnym opracowaniu.

Obiekt nazywany, a najczęściej pewne jego cechy wywołują skojarzenia z diabłem, co zostaje w nazwie obiektu uwidocznione

– wygląd obiektu nazywanego (podobieństwo do diabła)

W wyglądzie obiektu nazywanego dostrzeżona została cecha, którą skojarzono z charakterystyczną cechą wyglądu diabła¹⁷. Zgromadzony materiał nazewniczy pokazuje, że taką cechą (w powszechnym mniemaniu) były rogi, rzadziej – pazur.

Hakorośl rozesłana (*Harpagophytum procumbens*) – **diabelski pazur**, **czarci pazur**, sporad. **diabelski szpon**¹⁸ (ang. *Devil's claw*, niem. *Teufelskralle*). Owoc

¹⁷ Typowymi cechami wizerunku diabła, utrwalonymi w polskiej demonologii ludowej, są: czarna, kosmata (ciało pokryte sierścią), osmalona postać (diabeł bywa też kojarzony z ciemnym oraz czerwonym kolorem), nienaturalny wzrost, bujna czupryna (zazwyczaj czarna, znacznie rzadziej ruda), rogi na głowie, długi ogon, pazur u małego palca (lub pazury, szpony u wszystkich palców rąk i nóg), końskie kopyto u nogi, kulawość, ogniste ślepia (czerwone, głęboko osadzone oczy), brak dziurek w nosie, ogień buchający z pyska, odór siarki i smoły. W tym wizerunku najmocniej uzewnętrzniały się nieludzkie (zwierzęce) cechy anatomiczne: rogi, ogon, pazur, kopyto.

¹⁸ <https://apteline.pl/artykuly/czarci-diabelski-pazur-na-bolace-stawy-i-kregoslup-naturalny-srodek-przeciwwzapalny-i-przeciwbolow/> (dostęp: 25 VI 2019).

tej egzotycznej, afrykańskiej rośliny (byliny) to duża niełupka, po dojrzewaniu zdrewniała i bardzo twarda, wyposażona w liczne rozgałęzione, haczykowane, ostre wyrostki, które są zakończone dwoma ostrymi i zakrzywionymi haczykami. Wyschnięte owoce łatwo przyczepiają się do skóry i sierści zwierząt, powodując silne zranienia, a niekiedy nawet śmierć. Współcześnie, również w Polsce, roślina jest wykorzystywana do produkcji preparatów leczniczych o działaniu przeciwzapalnym i przeciwbólowym (kapsulek, maści), w których nazwach handlowych pojawiają się wyrażenia *diabelski pazur*, *czarci pazur*.

Hakorośl rozesłana (*Harpagophytum procumbens*)

Manta (*Manta birostris*) – **diabeł morski** (Zgółk VIII: 344; Grabda, Heese 1991: 10¹⁹). Jedna z największych ryb. Występuje w ciepłych wodach oceanów Spokojnego, Atlantyckiego i Indyjskiego. Osiąga długość od 3 do 5 metrów, rozpiętość płetw wynosi około 7 metrów, a ciężar ciała około 2 ton. Ten najbardziej znany gatunek manty (drapieżnej ryby należącej do płaszczyk²⁰) swą nazwę zawdzięcza zapewne obecności płetw głowowych, które sprawiają wrażenie rogów. Ryba obdarzona jest niezwykłą siłą, podrażniona potrafi uderzeniem płetw roztrzaskać dużą łódź, nieprovokowana nie jest niebezpieczna.

Manta (*Manta birostris*)

¹⁹ Por. zamieszczoną w tym opracowaniu (we wstępie) opinię: „Należy zdecydowanie dążyć do wyeliminowania szeregu nazw zapożyczonych z innych grup zwierzęcych, mimo częstego ich stosowania [...]: *biały koń* (*Hemibardus labeo*), *lis morski* (*Alopias vulpinus*) i in. Chyba warto się pokusić o zmianę *aniołów morskich* na *skwatiny* czy *diabłów morskich* na *manty*. [...] Większość [...] nazw jest najczęściej zapożyczona z obcego nazewnictwa, gdy były tworzone pod wpływem pierwszych impulsów spotkania z przyrodą morską [...]. Nazwy te są najczęściej wynikiem infantylnego stosunku do przyrody morza i nie ma potrzeby ich kultuwować”.

²⁰ Diabeł morski żywi się też planktonem.

Storczyk szerokolistny (*Orchis latifolia*) – *purtkove rogi*, także *purtkove pěški* (SGK IV: 230) [dosł. ‘diable pyski, mordy’ – R.D.]. Nazwa ma być aluzją do osobliwej budowy kwiatu storczyka, szczególnie do listków kwiatu, z których trzy wznoszą się do góry tworząc hełm, a dwa układają się po bokach hełmu. W wyobraźni Kaszubów hełm ten skojarzył się z rogatą głową diabła (SGK IV: 230). Roślina występuje w całej Polsce, na wilgotnych torfowych łąkach, jej kwiaty nie mają zapachu.

Storczyk szerokolistny (*Orchis latifolia*)

Amonit – *diabli róg* (SW I: 324). Amonity to wymarłe głowonogi, przeważnie o symetrycznej płaskospiralnej skorupie. Występują w skałach pochodzenia morskiego z okresu od dewonu do końca kredy²¹. W tym przypadku trudno mówić o podobieństwie nazwanego obiektu do diabelskich rogów, które w naszej kulturze mają jednak inny kształt (zob. np. Grąbczewski 1990). Z tego względu tę nazwę należy potraktować jako powstałą w wyniku skojarzenia całego obiektu nazywanego²² z diabłem (diabeł ma rogi) – w przeciwieństwie do innych przywołanych nazw, gdzie owo skojarzenie wywoływała jakaś charakterystyczna cecha obiektu, którą z diabłem (na zasadzie podobieństwa) zestawiano.

²¹ Amonity – paleont. (*Ammonoidea*), wymarłe mięczaki z gromady głowonogów (*Cephalopoda*), mające skorupę (muszlę) przeważnie spiralnie skręconą, o średnicy od 1 cm do ok. 2 m, podzieloną przegrodami na komory, które żyły od okresu dewońskiego do końca okresu kredowego (SWO: 28).

²² Co warto podkreślić.

Amonit

Okładka książki

– **inne cechy obiektu nazywanego wywołujące skojarzenia z diabłem**

Innymi cechami obiektu nazywanego, które wywoływały skojarzenia z diabłem (uwidocznione następnie w nazwie obiektu) były: tryb życia – nocny, a także miejsce przebywania: ostępy leśne.

Sowa – *bestri purtk* (SGK IV: 229) [dosł. ‘pstrokaty, różnobarwny diabeł’ – R.D.]. W przypadku sowy za cechę, która mogła wywołać asocjacje z diabłem, należałoby uznać nocny tryb życia tego ptaka. Niewykluczone jednak, że dwie inne cechy również mogły odegrać jakąś rolę podczas tworzenia nazwy: siedliskiem sowy są lasy, najczęściej stare, gęste drzewostany (z którymi i diabeł w przekazach ludowych jest kojarzony), a niektóre z sów (precyzyjniej: niektóre gatunki sów, np. uszatka zwyczajna) mają specyficznie uformowane pióra na głowie, przypominające jednym uszy, innym – być może diabelskie rogi?

Uszatka zwyczajna (*Asio otus*)

Uwagi końcowe

Przedstawiony w pracy mechanizm nominacyjny był wykorzystywany podczas tworzenia nazw roślin, zwierząt (ryby, ptaki) oraz innych obiektów ze świata natury (amonity). Stosowano go, gdy dostrzegano podobieństwo nazywanego obiektu do diabła w zakresie wyglądu (diabelskie rogi, diabelski pazur), a także czasu największej aktywności (noc) oraz miejsca przebywania (gęste zarośla leśne). Warto dodać, że ostatnia z zaprezentowanych nazw, nazwa sowy, nawiązuje – ale poprzez swoiste zaprzeczenie – do wyobrażenia diabła jako istoty demonicznej powszechnie kojarzonej z kolorem czarnym (wygląd diabła)²³: *bestri purtk* dosł. ‘pstrokaty, różnobarwny diabeł’ (co można tłumaczyć: sowa nie jest takiego koloru jak diabeł), co nie dziwi, ponieważ sowa nie jest ptakiem o jednolitym czarnym upierzeniu. W przypadku manty o wyborze „diabelskiej” nazwy (*diabeł morski*) mogło decydować również to, że w powszechnym odczuciu nie jest to ryba prototypowa, na co wskazują jej ogromne rozmiary oraz specyficzny wygląd. Wykorzystaną w procesie nominacji ‘diabelskość’ można by zatem w tym przypadku zinterpretować jako kategorię (semantyczną), za pomocą której człowiek wyłącza tę istotę żywą z klasy ryb oraz ukazuje swój do niej stosunek (obawa, strach, może też fascynacja ogromnymi rozmiarami?).

Nazewnictwo nienaukowe, obiegowe, ludowe charakteryzuje m.in. to, że jedna nazwa może się odnosić do kilku różnych obiektów (desygnatów). I tak *diabeł morski* to nie tylko nazwa manty, ale także: 1. żabnicy (*Lophius piscatorius*)²⁴, ryby zamieszkującej dna morskich głębin, żyjącej w ciemnościach, o niezwykłym, nietypowym wyglądzie (głowa z szerokim otworem gębowym wypełnionym zębami stanowi większą część ciała) (SJPD I: 420); 2. ryby noszącej nazwę *kur diabeł* (*Myoxocephalus scorpius*)²⁵, reliktovej ryby z rodziny głowaczowatych, o nagim ciele (bez łusek) i dużej głowie, uzbrojonej w trzy pary kolców oraz ostre wyrostki, a także o zmiennym ubarwieniu, żywiącej się rybami i skorupiakami, długiej do 30–60 cm, która występuje m.in. w Bałtyku; ryba ta jest bardzo żarłoczna (żywi się rybami i dużymi skorupiakami), a wyjęta z wody wydaje burczące dźwięki (Zgółk VIII: 344; SGK III: 113; SGP V: 511); 3. każdego zwierzęcia o odstrasającym wyglądzie, żyjącego w morzu (Zgółk VIII: 344).

Wszystkie przedstawione w tej pracy nazwy mają charakter metaforyczny. Pod względem formalnym reprezentują dwie grupy:

²³ Nie bez znaczenia pozostaje też symbolika tego koloru w kulturze ludowej i judeochrześcijańskiej (diabeł jako demon zła).

²⁴ W opracowaniu E. Grabdy i T. Heesa (1991: 61) została podana jedynie nazwa *żabnica nawęd* (nazwa *diabeł morski* nie została odnotowana).

²⁵ W opracowaniu E. Grabdy i T. Heesa (1991: 105) została podana jedynie nazwa *kur diabeł* (nazwa *diabeł morski* nie została odnotowana).

- nazwy z komponentem ‘diabelski’ (*diabelski pazur / czarci pazur / diabelski szpon, diabli róg, purtkowe rogi / purtkowe pyski*)
- nazwy z komponentem ‘diabeł’ (*diabeł morski, bestri purtk*).

Znakiem naszych czasów jest, że w użyciu pozostają te „diabelskie” nazwy, które do polszczyzny zostały przejęte z języka angielskiego, natomiast nazwy gwarowe, ludowe we współczesnej polszczyźnie są recesywne.

SUMMARY

DEVILISH MEANING WHAT?

A FEW WORDS ABOUT THE MOTIVATION OF NAMES

Phraseological expressions which have the status of common names (*nomina appellativa*), two-component units, in which one of the parts bears the meaning ‘devil’ or ‘devilish’, denote various elements of the world, which fit into the field of nature and culture. These units have already been discussed in two papers: *O „diabelskich” nazwach i nazwaniach* and *Nazwy z zakresu kultury materialnej motywowane pojęciami z zakresu kultury duchowej*. The former is dedicated to particular objects which have ‘devilish’ names. The latter concentrates on the terms from the field of material culture, which are motivated by three notions from the area of spiritual culture: DIABEŁ (‘devil’) ANIOŁ (‘angel’) and BÓG (‘God’). The following paper focuses on semantic motivation of ‘devilish’ names in a possibly most synthetic way – i.e. in order to show naming tendencies (nominal mechanisms), which can be observed in this group of phraseological units. The following items should be listed: 1. the named objects, and most frequently some of its qualities evoke associations with devil, which is visible in the name, 2. the link between the object and devil in beliefs, magic or folk rituals is reflected in the name, 3. categorization, evaluation of the object made by man results in using a ‘devilish’ name. The paper concentrates on the first of those nominal mechanisms, presenting names which picture it. The other two mechanisms will be the subject of a separate work.